

جغرافیای جنگ‌های ایران و روم

عملیات‌های نظامی ایران و روم در دوره ساسانی

نوشته

کاتارزینا ماکسمیوک

ترجمه

پرویز حبیبی

عضو هیئت علمی دانشگاه شهید باهنر کرمان

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران، ۱۳۹۷

سرشناسه : ماکسیمیوک، کاتارزینا
Maksymiuk, Katarzyna
 عنوان و نام پدیدآور : جغرافیای جنگ‌های ایران و روم؛ عملیات‌های نظامی ایران و روم در دوره ساسانی / نوشته کاتارزینا ماکسیمیوک؛ ترجمه پرویز حسین طلایی.
 مشخصات نشر : تهران : امیرکبیر، ۱۳۹۷.
 مشخصات ظاهری : ۲۱۶ ص.؛ ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
 شابک : 978-964-00-1962-7
 وضعیت فهرست نویسی : فیبا
 یادداشت : عنوان اصلی: Geography of Roman-Iranian wars military operations of Rome and Sasanian Iran, 2015.
 یاددا : کتابنامه.
 -ع : ایران -- تاریخ -- ساسانیان، ۲۲۶ - ۶۵۱ م. -- جنگ‌های روم
 -م : Iran -- History -- Sassanids, 226 - 651 -- War with Romans
 شناسه ۵۰۰ : حسب: لایبی، پرویز، ۱۳۶۲ -، مترجم
 رده بندی کنگ : ۱۳۹۷ ۷ج۲م/۴۱۳D
 رده بندی دیویی : ۰۰۸/۰۳
 شماره کتابشناسی ملی : ۵۲۸۷

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۰۰۰-۱۹۶۲

مؤسسه انتشارات امیرکبیر

تهران: خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال، صندوق پستی ۱۱۳۶۵۴

جغرافیای جنگ‌های ایران و روم

© حق چاپ: ۱۳۹۷، مؤسسه انتشارات امیرکبیر www.amirkabir.net

نوبت چاپ: اول

نوشته: کاتارزینا ماکسیمیوک

ترجمه: پرویز حسین طلایی

طراح جلد: محمدرضا نبوی

چاپ و صحافی و لیتوگرافی: چاپ روز

شمارگان: ۵۰۰

بها: ۲۴۰۰۰۰ ریال

تلفن مرکز فروش: ۰۲۱-۶۱۲۸

فروش اینترنتی: www.amirkabir.net

همه حقوق محفوظ است. هر گونه نسخه برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آنها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست

۷	سپاه گزاس
۹	مقدمه و رجم
۱۳	فهرست اخصار
۱۵	دیباچه
۱۵	سخنان آغازین
۱۸	شرح کوتاه تاریخی
۲۷	اصول طراحی نقشه
۲۹	نقشه‌ها
۲۹	۱. عملیات‌های نظامی، مسیرهای لشکرکشی، مکان‌های نبرد (۲۲۹ - ۶۲۸)
۲۹	نقشه ۱.۱. عملیات‌های نظامی در سال‌های ۲۲۹ - ۲۴۰
۳۳	نقشه ۱.۲. عملیات‌های نظامی گوردیانوس سوم در سال‌های ۲۴۰ - ۲۴۴
۳۷	نقشه ۱.۳. عملیات نظامی شاپور اول در سال‌های ۲۵۳ - ۲۶۰
۴۲	نقشه ۱.۳ الف - فعالیت‌های هرمزد اردشیر در ارمنستان کرچک در سال ۲۶۰
۴۳	نقشه ۱.۴. عملیات‌های نظامی شاپور اول در سال‌های ۲۶۰ - ۲۶۷
۴۸	نقشه ۱.۴ الف - عملیات‌های نظامی اذینه (آدناتوس)
۵۰	نقشه ۱.۵. عملیات‌های نظامی کاروس و نومریانوس در سال‌های ۲۶۷ - ۲۷۰
۵۲	نقشه ۱.۶. عملیات‌های نظامی در سال‌های ۲۹۶ - ۲۹۸
۵۵	نقشه ۱.۷. عملیات نظامی شاپور دوم در سال‌های ۳۱۲ - ۳۶۰
۶۱	نقشه ۱.۸. عملیات‌های نظامی ژولیان در سال ۳۶۳ م.
۶۸	نقشه ۱.۹. عملیات نظامی تتودوسیوس دوم در سال ۴۲۱ م.
۷۰	نقشه ۱.۱۰. عملیات‌های نظامی قباد اول در سال‌های ۵۰۲ - ۵۰۴
۷۴	نقشه ۱.۱۱. عملیات‌های نظامی در سال‌های ۵۲۷ - ۵۳۱ م.

نقشه ۱. ۱۲.	عملیات‌های نظامی در سال‌های ۵۴۰ - ۵۴۳.....	۷۸
نقشه ۱. ۱۲ الف -	عملیات‌های نظامی در لازستان در سال‌های ۵۴۱ - ۵۵۶.....	۸۳
نقشه ۱. ۱۳.	عملیات نظامی در سال‌های ۵۷۲ - ۵۷۸.....	۸۷
نقشه ۱. ۱۴.	عملیات نظامی در سال‌های ۵۸۰ - ۵۸۲.....	۹۲
نقشه ۱. ۱۵.	عملیات نظامی در سال‌های ۵۸۲ - ۵۸۹.....	۹۵
نقشه ۱. ۱۵ الف -	عملیات نظامی در منطقه قفقاز در سال‌های ۵۸۸ - ۵۸۹.....	۹۸
نقشه ۱. ۱۶.	عملیات نظامی خسرو دوم در سال‌های ۶۰۳ - ۶۲۲.....	۱۰۰
نقشه ۱. ۱۶ الف -	عملیات نظامی در ارمنستان ایران در سال‌های	۱۰۶
نقشه ۱. ۱۷.	عملیات نظامی هراکلیوس در سال‌های ۶۲۲ - ۶۲۸.....	۱۰۹
نقشه ۱. ۱۷ الف -	عملیات نظامی هراکلیوس در ارمنستان ایران	۱۱۴
۲. ۱۷ الف -	تغییرات ارضی با توجه به معاهدات صلح.....	۱۱۷
نقشه ۲. ۱.	تغییرات ارضی در معاهده ۲۹۸ م.....	۱۱۷
نقشه ۲. ۲.	تغییرات ارضی در معاهده ۳۶۳ م.....	۱۲۰
نقشه ۲. ۳.	تغییرات ارضی در معاهده ۵۶۲ م.....	۱۲۳
نقشه ۲. ۴.	تغییرات ارضی در معاهده ۵۹۱ م.....	۱۲۵
۳. ۱۷ الف -	تغییرات مرزی ایران و روم در سال‌های ۲۲۴ - ۵۹۱ م.....	۱۲۷
نقشه ۳. ۱.	مرزهای ایران و روم در سال ۲۲۴ م.....	۱۲۷
نقشه ۳. ۲.	مرزهای ایران و روم در سال ۲۹۸ م.....	۱۲۷
نقشه ۳. ۳.	مرزهای ایران و روم در سال ۳۶۳ م.....	۱۲۸
نقشه ۳. ۴.	مرزهای ایران و روم در سال ۵۹۱ م.....	۱۲۸
نقشه ۳. ۵.	مرزهای ایران و روم در سال ۵۶۵ م.....	۱۲۹
نقشه ۳. ۶.	مرزهای ایران و روم در سال ۵۹۱ م.....	۱۲۹
نقشه ۳. ۷.	مرزهای جنوبی.....	۱۳۰
نقشه ۳. ۸.	جاده دیوکلسین.....	۱۳۰
نقشه ۳. ۹.	زمین‌چهر بین‌النهرین و سوریه.....	۱۳۱
نقشه ۳. ۱۰.	زمین‌چهر خاور نزدیک.....	۱۳۱
نمایه نام مکان‌ها.....		۱۳۷
منابع.....		۱۷۱
فهرست شاهان ساسانی و امپراتوران روم.....		۱۷۹
تصاویر.....		۱۸۵
فهرست تصاویر.....		۱۸۸
پی‌نوشت.....		۱۸۹

مقدمه مترجم

عرضه زندگی انسانها در طول تاریخ همواره متأثر از جنگ‌ها و مبارزات بوده، چرا که تنازع بشر از قاجار تا نام تاکنون بر سر دستیابی به مواهب طبیعی مانند چراگاه‌ها و مراتع و همچنان بر سر دستیابی و تسلط بر یک شهر یا کشور، باورهای دینی و مواردی چنین قس برده است. البته باید گفته شود که این امر، به نوعی یک امر طبیعی و یا حداقل انسانی از احساس انسان‌ها در بین موجودات زنده بوده، و اختصاص دادن بخش قابل توجهی از منابع کلاسیک دوران باستان همه ملل به موضوع جنگ، خود به تنهایی دلیلی غیرقابل انکار بر این موضوع می‌باشد که در طول تاریخ موضوع جنگ مورد علاقه انسان‌ها بوده است. تاریخ ایران باستان نیز جدا از این درگیری‌ها و کشمکش‌ها بوده، و با بررسی تاریخ ایران می‌توان به این نکته پی برد که درگیری‌های متقابل ایرانی‌ها همواره با دو نوع نیروی خارجی بوده است، از سویی با اقوام بیابانگرد و بادیه‌نشین و از دیگر سو با غرب و جوامع یونانی - رومی صورت گرفته است.

در دوره هخامنشیان، ایرانی‌ها درگیر جنگ با یونانی‌ها بودند، تا اینکه سلوکی‌ها و اشکانیان پس از هخامنشیان به حکومت رسیدند. در اواسط سلسله اشکانی (ح ۹۲ پ. م) و در زمان مهرداد دوم (۱۲۳ - ۸۷ پ. م)، قدرت جدیدی به نام روم با ایران هم‌مرز شد که ردپای این دولت را در مناسبات حکومت ایران تا اواخر دوره ساسانی می‌توان مشاهده کرد. از زمانی که این دو قدرت دوره

باستان با یکدیگر ارتباط برقرار کردند، رقابت و درگیری‌های مداوم آن‌ها نیز بر سر دستیابی به متصرفات یکدیگر آغاز شد. با بررسی و تجزیه و تحلیل منابع یونانی - رومی و منابع شرقی که اطلاعاتی از این درگیری‌ها به دست می‌دهند، می‌توان به اهداف، انگیزه‌ها و منافع ایران و روم پی برد. در ابتدا، حاصل این درگیری‌ها در زمان اشکانیان، قرار گرفتن رودخانه فرات، اما نه به‌طور ثابت، عنوان مرز میان این دو دولت بود؛ اما امپراتوران روم به‌خاطر دستیابی به منافع ژئوپلیتیک، اقتصادی، تجاری و سیاسی بیشتر و رسیدن به متصرفات اسکندر، د صدت ساله، مناطق ارزشمند میان دجله و فرات، بین‌النهرین، قفقاز و آسیای صغیر بودند. در زمان تراژان (۹۸ - ۱۱۷ م.) تا حدودی محقق شد. تراژان پس از فتح بین‌النهرین مرز شرقی امپراتوری روم را از فرات به دجله تغییر داد. جانشینان وی به‌طور حتم از مناطق متصرفی در برابر حملات اشکانیان، به سیستم دفاعی روی آوردند و شروع به ایجاد استحکامات و قلای در مرزهای خود در شرق نمودند؛ باین‌سان اشکانیان نتوانستند مناطق تصرف شده توسط رومیان را بازپس گیرند. بنابراین در کی باید گفت که تا نیمه دوم قرن دوم میلادی رود فرات به‌عنوان مرزی میان ایران و روم در نظر گرفته شده بود و بین‌النهرین به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر دولت اشکانیان درآمده بود. این روال ادامه داشت تا اینکه مرز میان اشکانیان و روم در زمان سپتیم سئوروس (۱۹۳ - ۲۱۱ م.) تغییر کرد؛ چرا که وی از فرات عبور کرد و بین‌النهرین و اسروئن را گرفت. بنابراین شهرهای اصلی منطقه مانند ادسا، حران، سنجار و راسه تحت تصرف رومی‌ها درآمد. در واقع روم با تصرفاتی که انجام داد، توانست بر مسیرهای اصلی تجاری که در شمال بین‌النهرین تردد داشتند، تسلط یابد.

با روی کار آمدن سلسله ساسانی در سال ۲۲۴ م. رومی‌ها همچنان به سیاست دفاعی خود در این دوره ادامه دادند. گرچه امپراتوران روم در مواقعی که اوضاع را مساعد می‌یافتند، به تأسی از اقدامات و افتخارات اسکندر در گذشته، سرزمین‌های غربی ایران را مورد تعرض قرار می‌دادند؛ اما آن‌ها جدا از تقویت چندباره استحکامات

شهرهای مرزی، با انتقال پایتخت امپراتوری از غرب به شرق، مرکز ثقل سیاست خارجی خود را به مرزهای ایران نزدیک کردند. ساسانیان نیز از همان ابتدا، پس از سر و سامان دادن امور داخلی، در قبال مرزهای غربی امپراتوری سیاست تهاجمی در پیش گرفتند. در این رابطه منابع کلاسیک یونانی - رومی و منابع شرقی از بازپس گیری متصرفات پیشین هخامنشی توسط ساسانیان سخن به میان آورده‌اند؛ به هر حال، پذیرفتن این سخن محتاج اثبات این فرضیه است که ساسانیان از سلسله ساسانیان آگاهی داشته‌اند. جدا از پذیرش یا رد این نظر که در میان مورخان و محققان، موافقان و مخالفان خاص خود را دارد، بایستی گفت که ساسانیان نمی‌خواستند رومیان پایگاهی (هر شهر مرزی، نقش پایگاهی را برای دو امپراتوری ایفا می‌کرد) در سرزمین‌های شرق فرات و آسیای صغیر داشته باشند. بنابراین از اهداف اصلی سیاست خارجی ایران و روم در دوره ساسانی، دستیابی و تصرف سرزمین‌های مورد نظر بود؛ تا آنجا که در روابط دو قدرت بزرگ دوره باستان، روابط خصمانه بیشتر از روابط مسالمت‌آمیز برجسته می‌نماید. البته هیچ‌یک از دو امپراتوری قادر به از بین بردن قطعی دیگری نبود، گرچه همواره آن به‌عنوان یک هدف برای ایران و روم به شمار می‌رفت، اما آن‌ها خود را درگیر تصرف در مناطق قفقاز، آسیای صغیر، بین‌النهرین و سوریه و دستیابی به شهرهای مهمی این مناطق کرده بودند. بنابراین با توجه به این توضیحات برای محققان و پژوهشگران این حوزه، جغرافیای جنگ‌های ایران و روم و وجود نقشه‌هایی مربوط به این درگیری‌ها به‌عنوان یک ضرورت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و به فهم مخاطب در یادگیری و مناسبات ایران و روم کمک می‌کند. چنان‌که محققان و پژوهشگران اذعان دارند که مطالعه و مشاهده دقیق محل و مکان وقوع رویدادها، مورخان را برای درک بسیاری از ابعاد حیات اجتماعی زندگی گذشته انسان مهیا می‌کنند. به‌خاطر همین عوامل است که مورخان امروزی درصدد هستند که تاریخ را با توجه به محل وقوع رویدادها بررسی کنند. در این میان استفاده از نقشه نیز اهمیت بسزایی دارد، چرا که نقشه‌ها باعث می‌شوند که آگاهی‌های ملموس‌تری درباره سرزمین‌های دور و نزدیک و

همچنین سرزمین‌های تحت سلطه حکومت‌های مختلف به‌وجود آید؛ علاوه بر این استفاده از نقشه باعث می‌شود آگاهی‌های مورخ درباره شبکه راه‌های تجاری، اقتصادی و مناطق مهمی که از اهمیت ژئوپلیتیکی و راهبردی ویژه‌ای برخوردارند، افزایش یابد.

با توجه به ضرورت‌هایی که در رابطه با علم جغرافیا و نقشه ذکر شد، اهمیت کتاب کاتارزینا ماکسمیوک با عنوان *جغرافیای جنگ‌های ایران و روم: اقدامات نظامی ایران روم در دوره ساسانی* که در سال ۲۰۱۵ منتشر شده است، بیش از پیش مشخص می‌شود. نویسنده عضو هیئت علمی گروه تاریخ و روابط بین‌الملل دانشگاه علوم طبیعی و انسانی سیدلز می‌باشد که حوزه تخصص وی تاریخ ایران باستان می‌باشد. وی از دوره‌های هخامنشی، اشکانیان و ساسانیان به‌ویژه روابط ایران و روم به‌تألیف پژوهش‌هایی پرداخته است.